

Швець Н.С. Когнітивно-функціональні характеристики назв днів тижня як складової концепту часу / Н.С. Швець // Культура народів Причорномор'я. – № 110, т. 2. – Сімферополь, 2007. – С. 315-317.

Секція 3. Семантика і мовна концептуалізація часу.

Н. С. Швець - аспірант кафедри прикладної лінгвістики Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Домашня адреса: м. Луцьк, вул. Огієнка 18/16. Контактний тел. (03322) 41007.

Ел. адреса: shnatalie22@yahoo.com

**Когнітивно-функціональні характеристики назв днів тижня
як складової концепту часу
(9 бібліографічних записів)**

У статті йдеться про сприйняття часу, як явища, а також досліджується концепт часу. Автор аналізує темпоральні номінації на матеріалі груп мов. У полі зору лежать номінації назв днів тижня.

Ключові слова: концепт часу, темпоральна номінації, назви днів тижня, етимологія.

**Cognitive and Functional Characteristics of Names of Days of the Week
as a Component of the Concept of Time**

(9 articles)

This article deals with the problem of time perception and the concept of time is investigated. The author analyzes temporal nominations on the material of German and Slavic languages. The special attention is paid to names of the days of the week.

Key words: concept of time, temporal nominations, names of the days of the week, etymology.

Когнітивно-функціональні характеристики назв днів тижня як складової концепту часу

Незважаючи ні на що ми вимірюємо час – хоча не можемо вимірювати ані того, чого ще немає, ані того чого вже немає, ані того, що немає обсягу, ані того, що немає початку і кінця. Ми не вимірюємо ані майбутнього, ані минулого, ані сучасного... але все-одно ми вимірюємо час!

Св. Августин.

Існує декілька загальних універсалій, які цікавили і продовжуть бути актуальними для представників філософських та мовознавчих шкіл усіх часів та народів. До таких ми небезпідставно відносимо ЧАС.

Час має значну кількість іпостасей, кожна з яких виявляє відносний характер цієї категорії. У фізиці та астрономії говоримо про астрономічний, зірковий, сонячний час; у природознавчих науках мова йде про географічний та геологічний час, у біології – про біоритми та біологічний час; суспільствознавчі дисципліни вивчають історичний, хронологічний та суспільний час; психологи ж наголошують на індивідуальному відчутті часу і досліджують психологічний, внутрішній час.

Категорію часу, як одну з онтологічних сутностей всесвіту, було визнано Арістотелем (кількість руху щодо попереднього і наступного), Платоном (рухомий образ вічності), Августином, Кантом (форма внутрішнього відчуття, тобто споглядання нас і нашого внутрішнього стану) [3, с. 25]. Різноманітність існуючих визначень часу не дає чіткого уявлення про його онтологічний статус. А тому подальша мовознавча розвідка з цього питання є достатньо перспективною, оскільки саме мова є найбагатшим джерелом інформації про осмислення людиною цієї сутності, її уявлення про поділ часу. Будучи поєднанням певних емпіричних уявлень про об'єктивні якості світу, час є безпосереднім представленням категоризуючої діяльності людини, що закарбовано в її мовному досвіді.

Картина світу - одне з фундаментальних понять, які описують людське буття. Мовні категорії утворюють основу тієї когнітивної інфраструктури, яку

прийнято називати мовною картиною світу (МКС). МКС є відображенням категоризуючої діяльності людини, а тому й невід'ємною частиною її життєвого світу.

У мовній картині світу діалектично взаємопов'язані об'єктивні і суб'єктивні моменти відображення світу. Соціально-історичні характеристики життя народу багато в чому визначають своєрідність мовної вибіркової фіксації світу, в свою чергу, зафіксований у мові спосіб бачення світу впливає на активну соціально-історичну свідомість народу і його щоденну поведінку.

Виділення різноманітних аспектів у мовній картині світу зумовлено як її онтологічними характеристиками, так і прикладними аспектами фіксації цих характеристик в діяльності людини. До онтологічних характеристик мовної картини світу можна віднести наступні ознаки:

1. наявність імен концептів
2. неріномірна концептуалізація різних фрагментів дійсності залежно від їх важливості для життя відповідного етносу
3. специфічна комбінаторика асоціативних ознак цих концептів
4. специфічна кваліфікація певних предметних областей
5. специфічна орієнтація цих областей на ту чи іншу сферу спілкування [2, с.224].

При цьому мова виступає тим матеріальним конструктом, за допомогою якого конститується концептуальна картина світу (ККС) - феномен, який віддзеркалюється у свідомості людини у вигляді вторинного існування об'єктивного світу і який є результатом її абстрагуючої діяльності. Як своєрідний спосіб концептуалізації дійсності МКС виникає в буденній свідомості певної лінгвокультурної спільноти та є мовним відображенням сукупності знань і уявлень про світ, властивих саме цій спільноті. Кожна природна мова має свою особливу картину світу, згідно з якою організує зміст своїх висловлень.

Інтегративним моментом мовної та концептуальної картин світу є те, що обидві вони нерозривно пов'язані між собою вербальним фактором. Проте вони

різняться тим, що перша оперує мовними знаками, друга ж - образами й концептами, а тому належить до сфери духовного [3, с. 50].

Вивчення концептів, чи коцептологія є достатньо актуальними для сучасної лінгвістики. Існує чимало підходів до дослідження концептів, трактувань основної термінології та методів опису цих „ментальних репрезентацій”. Лінгвістичні когнітивні дослідження виявили різноманітні способи організації і зберігання інформації у пам’яті людини. Одним з основних є концепт.

Латинський термін *conceptus* означає „поняття”, від дієслова *concepere* „зачинати”.

Людина мислить концептами, вони є квінтесенцією індивідуальних мовленнєво-мислительних актів. В концепті конкретизується та кристалізується мовний і когнітивний досвід людини. Інтегрування концептом знань з кількох галузей наукової думки і у зв’язку з цим його широке застосування спричинили становлення самостійної теорії концепту. Загальнотеоретичні розробки з питань категорії концепту доповнюються дослідженнями лексичних, фразеологічних, синтаксичних, культурних концептів (школи Н.Д. Арутюнової, В. А. Маслової, Ю. С. Степанова, А. Вежбицької).

На нашу думку, наступне визначення концепту є комплексним та достатньою мірою висвітлює багатовимірність терміну. Концепт - це дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею ментального коду людини, володіє відносно впорядкованою внутрішньою структурою, становить результат пізнавальної діяльності, несе комплексну енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, що воно відображає, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю, а також про ставлення свідомості до цього предмета чи явища [5, с. 42].

Розв’язуючи проблему співвідношення концептуальної і мовної картин світу, лінгвісти намагаються встановити як проходить формування тих чи інших концептів. Виділяється ряд базових „квантів знань”, які є

універсальними, оскільки відображають єдиний когнітивний процес. До таких універсальних концептів відноситься і концепт часу.

Пласт темпоральності, що знаходить своє відображення у мовних одиницях, має певний зміст, складові, а також одиниці виміру. До одиниць виміру часу відносяться наступні одиниці: *секунда, хвилина, година, день, місяць, рік, століття, тисячоліття* і т.д.

Предметом нашого дослідження є семантичне поле темпоральності, представлене лексичними засобами назв днів тижня. Для аналізу візьмемо приклади з германської та слов'янської груп мов (див. таблицю 1), а саме номінації назв днів тижня з англійської, української, російської та польської мов.

Таблиця 1.

день тижня тп. мова	1	2	3	4	5	6	7
Українська	понеділок	вівторок	середа	четвер	п'ятниця	субота	неділя
Російська	понедельник	вторник	среда	четверг	пятница	субота	воскресенье
Польська	poniedziałek	wtorek	sroda	czwartek	piatek	sobota	niedziela
Англійська	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday	Sunday

Завданням даної статті є аналіз назв днів тижня з огляду на їх етимологію та функціонування. Зважаючи на обмежені рамки роботи, представлено аналіз назви лише одного, а саме першого дня тижня (відповідно до міжнародного стандарту ISO 8601 першим днем тижня є понеділок). Ми припускаємо, що відповідно до гіпотези Сепіра-Уорфа актуалізація темпоральної дійсності у свідомості різних народів є різною [4, с. 75]. У лінгвістиці не існує єдиної думки з приводу правильності чи помилковості гіпотези мовної відносності Сепіра-Уорфа, однак безперечно, що засоби вираження того чи іншого поняття в багатьох випадках національно специфічні. Передусім це стосується мовних реалізацій концепту часу, оскільки вони пов'язані з географічним положенням, різними календарями і системами літочислення.

Отож, назви днів тижня – одна з найскладніших складових концепту часу. Складність системи, яка є чітко побудованою, замкненою та характеризується визначеною кількістю компонентів, очевидно-прихована. Якщо етимологія певних назв прозора, то походження інших вирізняється ясністю форми, але латентністю змісту.

При семантичному аналізі значень, що лежать в основі досліджуваних темпоральних одиниць, можна виділити наступні групи:

1. Міфологічна:

Tuesday (день скандинавського бога військової мудрості та доблесті Tīw)

Wednesday (день скандинавського бога мудрості, війни та мертвих Óðinn)

Thursday (день скандинавського бога сили і грому Þor)

Friday (день скандинавської богині любові і шлюбу Frigg (Frjá)

Saturday (день бога сільського господарства Saturn)

2. Астрономічна:

Monday (день місяця)

Sunday (день сонця)

3. Нумеральна:

Вівторок, вторник, wtorek (другий день)

Четвер, четверг, czwartek (четвертий день)

П'ятниця, пятница, piątek (п'ятий день)

4. Змішана:

Понеділок, понедельник, poniedziałek (день по, після неділі)

Середа, среда, sroda (середній день)

Неділя, niedziela (день без діла)

Воскресенье (день воскресіння)

Отож, назва першого дня тижня у різних мовах належить до різних груп. Якщо давні германці пов'язували назву з місячним світилом, то давні слов'яни акцентували увагу на тому, що перший день тижня слідує за неділею. Тобто основне функціональне навантаження у слов'ян лежало на послідовності днів, а

не на планеті-покровителі дня тижня. В обох групах мов у назв першого дня тижня не прослідковується нумеральна функція.

Важливим у дослідженні цієї групи темпоральних номінаторів є також визначення їх функції. Очевидно, що назви днів тижня не функціонують лише у якості порядкових номінаторів, адже тоді при номінуванні днів тижня провідну роль відігравали б числівники, які б прямо чи у десемантизованій формі стали б основою для семи назв.

Цікаво, що різні за значенням основи назви, мають подібне конотаційне значення. Адже у свідомості усіх народів “понеділок – важкий день”. Серед українців побутує думка, що у понеділок краще не починати нової справи. Тим, хто важко переживає перший день тижня, ставлять діагноз – синдром понеділка. Люди із цим синдромом діляться на дві категорії. Одні щотижня збираються почати нове життя. Інші ненавидять перший день тижня власне за факт його існування. Причиною цьому, можуть слугувати надмірні переживання про майбутні труднощі на роботі й напруження у відносинах в колективі, тобто психологічні причини.

Досить виразно окреслюється в англійській мові також група словосполучень та слів зі значенням негативу, таких як:

- *Black Monday* (шк. розм перший день після канікул);
- *Bloody Monday* (шк. сленг перший день канікул, день для покарання порушників);
- *Monday feeling, Monday morning feeling* (небажання працювати, щось робити на початку нового тижня);
- *Mondayish* (апатичний, без бажання працювати перед початком нового робочого тижня).

Наведемо приклади експлікації словосполучень які ілюструють, які відчуття зазвичай переживають люди на початку нового тижня:

1. *The Monday mornign feeling is unmistakably an emotion. It visits us, begins, emerges quickly or slowly, persists, and dissapearss – or not. The Monday morning*

feeling is a complexity of feelings. Do we not, in those short hours in the start of the week, sometimes experience sorrow and at other times disgust and anxiety? [7, с. 21].

2. Do you know the word "Mondayish"? It means... "sick of Monday". everyone feels like "aww, it's Monday...I feel sick.", like that. [9].

Отож, функціонування назви першого дня тижня пов'язане як з її етимологією, так із мовною картиною світу певного соціуму. Якщо Місяць – важливе, але холодне нічне світило, володар мороку та ночі, то негативне забарвлення накладається і на день, покровителем якого є Місяць.

Підсумовуючи, варто зазначити, що категорія часу органічно входить до концептосфери людини в цілому та кожного етносу зокрема. Феномен часу є результатом категоризуючої діяльності людини та невід'ємною рисою мовної та концептуальної картин світу. Аналіз мовного матеріалу показує, що відображення концепту часу в номінативних одиницях, які утворюють єдине функціонально-семантичне поле темпоральності, є багатоаспектним та, з огляду на недостатність вивчення проблеми, потребує подальшого дослідження.

Література

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. - Воронеж: Издательство Воронежского госуд. ун-та, 1996. - 104 с.
2. Бєлзозорьова Ю. С. Макроконцепт час та його системно-польова організація. // Нова філологія. Збірник наукових праць. Вип. 24, Запорізький національний університет, 2006 р. - с. 49-55.
3. Гороть Є. І., Коцюк А. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. Англо-український словник. - Вінниця: Нова книга, 2006. - 1700 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг. Личность, концепт, дискурс. - Москва: Гнозис, 2004. - 390 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие. - М.: Академия, 2001. - 208 с.

6. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие концепт в лингвистических исследованиях. Воронеж, 1998. - 30 с.
7. Schrijvers, Joep P.M. The Monday Morning Feeling: A Book of Comfort for Sufferers. Marshal Cavendish Business, Singapore, 2005 – 173 p.
8. www.en.wikipedia.org/wiki/days_of_the_week
9. www.pantheon.org